



## The concept of online disputes in the digital space and their legal status

Mokhinur BAKHRAMOVA<sup>1</sup>

Tashkent state university of law

---

### ARTICLE INFO

**Article history:**

Received February 2021

Received in revised form

28 February 2022

Accepted 20 March 2022

Available online

15 April 2022

---

**Keywords:**

ODR,  
ADR,  
electronic disputes,  
UNSITRAL,  
artificial intelligence,  
arbitration,  
blockchain technology,  
COVID-19 pandemic,  
International Bar  
Association,  
ICC.

---

### ABSTRACT

The general term “Online Dispute Resolution (ODR)” is used internationally for various forms of online dispute resolution using ADR methods. ODR complements existing ADR methods based on the fact that some conflicts (more precisely, electronic disputes) can be resolved quickly and sufficiently over the Internet. ODR can be defined as the deployment of applications and computer networks to resolve conflicts with ADR methods. Both electronic and traditional disputes can be resolved using ODR. ODR procedures allow documents to be completed electronically, with the parties using encrypted or electronic tokens, which protect the integrity of the documents and the authentication of transactions. Typically, if the parties apply to an online dispute resolution process, the service provider will allow a neutral arbitrator or a panel of arbitrators to be selected. The parties usually prefer simple and well-defined procedures in which the authorization process is simple and straightforward.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss3/S-pp505-514>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

## Raqamlı makonda onlayn nizolar tushunchasi va ularning huquqiy maqomi

---

### ANNOTATSIYA

**Kalit so'zlar:**

ODR,  
ADR,  
elektron nizolar,  
YUNSITRAL,  
sun'iy intellekt,  
arbitraj,

“On-layn nizolarni hal qilish (ODR)” umumiyligi atamasi xalqaro miqyosda nizolarni ADR usullari yordamida on-layn hal etishning turli shakllari uchun qo'llaniladi. ODR ba'zi nizolarni (aniqrog'i elektron nizolar) Internet orqali tez va etarli darajada hal qilinishi mumkinligiga asoslanib, mavjud ADR usullarini to'ldiradi. ODRni ADR usullari bilan nizolarni hal qilish uchun

---

<sup>1</sup> A senior lecturer of Intellectual property law department of Tashkent state university of law, PhD.

blokcheyn texnologiyasi,  
COVID-19 pandemiyasi,  
Xalqaro advokatlar  
assotsiatsiyasi,  
ICC.

ilovalar va kompyuter tarmoqlarini joylashtirish sifatida aniqlash mumkin. Elektron nizolarni ham, an'anaviy nizolarini ham ODR yordamida hal qilish mumkin. ODR protseduralari hujjatlarni elektron tarzda to'ldirishga imkon beradi, bunda taraflar shifrlangan yoki elektron belgilaridan foydalanadilar, ular hujjatlarning yaxlitligini va tranzaktsiyalarni tasdiqlashni himoya qiladilar. Odatda, taraflar nizolarni onlayn hal qilish jarayoniga murojat qilgan taqdirlarida, xizmat ko'rsatuvchi provayder betaraf arbit yoki arbitrlar kengashini tanlashga imkon beradi. Tomonlar odatda avtorizatsiya jarayoni sodda va aniq belgilangan tartibda tuzilgan va sodda tartiblarni afzal ko'rishadi.

## Понятие онлайн-споров в цифровом пространстве и их правовой статус

### АННОТАЦИЯ

#### *Ключевые слова:*

ODR,  
ADR,  
электронные споры,  
ЮНСИТРАЛ,  
искусственный интеллект,  
арбитраж,  
технология блокчейн,  
пандемия COVID-19,  
Международная  
ассоциация юристов,  
ICC.

Общий термин «Онлайн-разрешение споров (ODR)» используется на международном уровне для различных форм онлайн-разрешения споров с использованием методов ADR. ODR дополняет существующие методы ADR, исходя из того, что некоторые конфликты (точнее, электронные споры) могут быть разрешены быстро и в достаточной степени через Интернет. ODR можно определить как развертывание приложений и компьютерных сетей для разрешения конфликтов методами ADR. Как электронные, так и традиционные споры могут быть разрешены с помощью ODR. Процедуры ODR позволяют заполнять документы в электронном виде, при этом стороны используют зашифрованные или электронные токены, которые защищают целостность документов и аутентификацию транзакций. Как правило, если стороны подают заявку на онлайн-процесс разрешения споров, поставщик услуг разрешает выбрать нейтрального арбитра или коллегию арбитров. Стороны обычно предпочитают простые и четко определенные процедуры, в которых процесс авторизации является простым и понятным.

### KIRISH

Nizolarni muqobil hal etish (ADR) olamida arbitraj muhim maqomga ega. Agar nizolashayotgan tomonlar majburiy qarorga muhtoj bo'lsa, lekin sudga borishni istamasalar, nizolarni hal qilishning afzal usuli arbitraj hisoblanadi. Arbitraj ko'pincha nizolarni hal qilishning xususiy va konsensual usuli sifatida ta'riflanadi, uning natijasida majburiy bo'lgan qaror qabul qilinadi [1]: davlat sudlari o'rniga u tomonlarning kelishushi bilan tayinlanadigan xususiy sud bo'lib, majburiy qaror – arbitraj qarorini qabul qiladi.

An'anaga ko'ra, sud muhokamasi shaxsan arbitraj jarayonini o'tkazadigan jismoniy shaxs – arbitrlardan iborat. Zamonaviy arbitrajning, xususan, xalqaro tijorat arbitrajining rivojlanishi 20-asrda sodir bo'lganligi sababli, inson kuchiga ega arbitraj texnologik

jihatdan mumkin bo'lgan yagona imkoniyat edi [2]. Biroq, texnologik o'zgarishlar, xususan, raqamlashtirish, sun'iy intellekt (AI) va blokcheyn texnologiyasi hozirda arbitrajlarning an'anaviy formati va o'tkazilishini o'zgartirib kelmoqda [3].

O'zR FA akademigi, professor H.R.Rahmonqulovning fikriga ko'ra, hozirgi davrda xalqaro xususiy huquq qoidalarini kodifikatsiya qilishda, turli xalqaro shartnomalarning loyihibalarini tayyorlashda xalqaro tashkilotlarning tashabbus ko'rsatishi tobora oshib bormoqda. 1966-yilda xalqaro savdo huquqi bo'yicha BMTning maxsus organi sifatida Komissiya (YUNSITRAL) tashkil qilindi. BMT Bosh Assambleyasining 1966-yil 17-dekabrdagi qaroriga muvofiq Komissiyaning vazifasi xalqaro savdo qoidalarini birxillashtirish va bir-biriga muvofiqlashtirishga yordam berishdan iborat. Komissiyaning vazifasi, masalan, yangi xalqaro Konvensiyalami, xalqaro savdo huquqi sohasida namunaviy va mazmun jihatdan bir-biriga o'xshash qonunlarni tayyorlashga, xalqaro savdo odatlarini kodifikatsiya qilishga yordamlashishdan iborat bo'lib, bu sohadagi axborotlar, ma'lumotlarni to'plash va ularni targ'ib qilishga qaratilgan bo'lishi nazarda tutiladi. Komissiya birinchi galda quyidagi: tovarlarning xalqaro oldi-sotdisi, xalqaro hisobkitoblar, tijorat arbitraji kabi mavzularga e'tibor berdi. Tayyorlangan loyihibalar asosida quyidagi Konvensiyalar qabul qilindi: Tovarlarning xalqaro oldi-sotdi shartnomalari to'g'risidagi BMTning Konvensiyasi; tovarlarning xalqaro oldi-sotdisida da'vo muddatlari to'g'risidagi Konvensiya; yuklami dengiz orqali tashish bo'yicha BMTning Konvensiyasi; YUNSITRALning Arbitraj reglamenti, YUNSITRALning (примирительный) Yarashtirish reglamenti va boshqalar. 1985-yilda xalqaro savdo arbitraji to'g'risida qonun, 1988-yilda xalqaro o'tkazma (переводной) va xalqaro oddiy veksel to'g'risida Konvensiya qabul qilindi [4].

## MATERIAL VA METOD

Arbitraj bozoridagi manfaatdor tomonlar arbitraj jarayonining samaradorligini (pastroq xarajatlar, yuqori tezlik) va sifatini oshirish uchun yangi texnologiyalar va vositalarni qanday qo'llash mumkinligini o'rghanmoqda. Empirik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, nizolarni hal qilishning boshqa jarayonlariga nisbatan arbitrajni tanlashda, xususan, oxirgi omil tomonlar uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega [5].

Y.f.n., dotsent Z.Ubaydullaev fikricha, muayyan davlat (yoki uning har qanday vakolatli organi) va boshqa davlat shaxsi o'rtasidagi investitsion munosabatlardan kelib chiqadigan nizolarning hal etilishi, agar taraflarning shu nizoni ko'rib chiqishni Markazga topshirishga yozma roziligi mavjud bo'lsa, Markazning vakolatida bo'ladi [6].

Aqli mashinalar insonlar bilan solishtirganda yanada oqilona, izchil va xolis qarorlar qabul qilishni va'da qiladi [7]. COVID-19 pandemiyasi arbitrajlardan samaradorligi va sifatini oshirish uchun aqli texnologiyalardan foydalanish tendentsiyasini tezlash-tiradi. Misol uchun, agar jismoniy tinglovlarni amalga oshirish imkon bo'lmasa, tomonlar va sudlar onlayn uchrashuv, ish stolini almashish va real vaqt rejimida Internet orqali uchrashish imkonini beruvchi video konferensiya dasturlarini qo'llash talab qilinadi. Amaliy ehtiyojlar va cheklar odamlar tomonidan an'anaviy "arbitraj" usuliga texnologiya yordamida tez moslashishga yordam beradi. Ushbu maqolada biz arbitrajlarning davom etayotgan texnologik inqilobining potentsial yakuniy nuqtasi haqida o'ylashda paydo bo'ladigan yanada radikal savollarni o'rganib chiqamiz. Arbitraj sudiga jismoniy shaxslar – arbitrlar kerakmi? Buni butunlay (sun'iy intellekt) mashinalar amalga oshirishi mumkinmi? Aniqroq aytganda, sun'iy intellektga asoslangan tizimlar qonuniy va adolatli arbitraj jarayonini tashkil qila oladimi? Ular arbitraj qarori sifatida qabul qilinadigan majburiy qaror qabul qila oladimi? Agar shunday bo'lsa, xarajat va sifat jihatidan mashina arbitrlari odamlarga nisbatan qanchalik samarali? [8]

Bu savollar va ularga berilgan javoblar arbitrajlar iqtisodiga (xarajat, tezlik) va asosiy huquqiy masalalar, masalan, adolatni ta'minlash sifati yoki arbitraj qarorining mavjudligi/e'tirozi uchun katta amaliy ahamiyatga ega. Eng muhimi, bu savollar asosiy kontseptual muammolarni keltirib chiqaradi. Ular bizni arbitraj kontseptsiyasini uning funksiyalari va istalgan ta'sirini, xususan, huquqiy oqibatlarini hisobga olgan holda qayta ko'rib chiqishga majbur qiladi. Arbitrajning kontseptsiyasi va tarkibiy elementlari "normativ jihatdan yuklangan". Ular olimlar, amaliyotchilar va qonun chiqaruvchilar bu jarayon bajaradigan funktsiyalar va ushbu hamjamiyat unga tegishli (huquqiy) ta'sirlarni hisobga olgan holda hamjamiyatining (muayyan yurisdiktsiyada) arbitraj qanday bo'lishi kerakligiga ishonichini aks ettiradi. Bu funksiyalar va standartlar xalqaro va mahalliy huquqiy standartlarga tarjima qilinadi.

ODR kontseptsiyasini ko'rib chiqishdan avval, uning ildizlari nizolarni muqobil hal qilish ("ADR") harakatidan qanday kelib chiqqanligini tushuntirish foydali bo'lishi mumkin. ADR harakati 70-yillarda sud kamchiliklariga munosabat sifatida paydo bo'lgan [9]. Uning asosi fuqarolik ishlarini ko'rurvchi sudlar faqat xususiy nizolarni hal qiluvchilar va boshqa (o'qing: xususiy) muassasalar ham bunday xizmatlarni ko'rsatishi mumkin degan asosga asoslangan edi [10]. Bu nafaqat da'volarni ko'rib chiqish kamroq vaqt talab qilganligi uchun sudlarning ish yukini kamaytirishga intilibgina qolmay, balki ko'p jihatdan fuqarolik jamiyatini yuqoridan pastga tartibga solishga qarshi reaktsiya edi [11], marhum VON HÄYEK [12] so'zlariga ko'ra, "telokratik tartib" deb ta'riflangan [13].

ADR-harakati o'zining boshidanoq shubhasiz emas edi va u duch kelgan tanqidning ba'zi asosiy nuqtalari OArb salohiyatini baholashda ham dolzarbdir, shuning uchun ular bu yerda ma'lum darajada e'tiborni talab qiladi. Shunisi e'tiborga loyiqliki, FISS ADR ning quyidagi to'rtta kamchiliklarini ta'kidlab o'tadi [14]:

**Birinchidan**, u ta'kidlashicha, ADRning asosiy modeli raqobatlashayotgan tomonlar o'rtasida qo'pol tenglikni nazarda tutadi, shu bilan birga ularning resurslari ko'pincha teng bo'limgan holda taqsimlamadi [15]. Uning fikrini tarjima qilish uchun qurollarning bunday tensizligi ko'pincha zaifroq tomonni adolatni aks ettirmaydigan natijani qabul qilishga majbur qiladi.

**Ikkinchidan**, u ADR sub'ektlari tomonlarni jismoniy shaxslar deb hisoblaydilar, lekin ko'p hollarda ular jismoniy shaxslar tomonidan vakillik qilingan guruuhlar yoki kompaniyalardir [16]. U nizoni suddan tashqari hal qilishda ushbu agentlar butun guruh yoki kompaniya manfaatlarini ko'zlab harakat qilmasligidan xavotirda edi. Uning fikricha, sud jarayoni ushbu xavfni samarali tarzda yumshatadi, chunki ishlar qat'iy belgilangan qonuniy qoidalar va tamoyillarga muvofiq hal qilinadi.

FISSning ADRga qarshi uchinchi fikri shundan iboratki, ADR natijalari kuchli shartnomaviy xususiyatga ega, shuning uchun ular odatda sud qarorida bo'ladigan ijro majburiyatlariga ega emaslar [17]. Uning ta'kidlashicha, bu sudlar ishtiroki talab qilinadigan ba'zi turdag'i nizolarda jiddiy muammodir.

Nihoyat, FISS ADR-harakati sud jarayonini o'zining ijtimoiy funktsiyasidan mahrum qiladi deb hisoblar edi [18]. U mohiyatan xususiy institutlar sudyalarining qonunni talqin qilish va shu tariqa rivojlantirish funktsiyasini almashtirmaydi va o'rnini bosa olmaydi, deb ta'kidladi. Uning so'zlariga ko'ra, "sudyalarining vazifasi xususiy taraf-larning maqsadlarini maksimal darajada oshirish yoki shunchaki tinchlikni ta'minlash emas, balki Konstitutsiya va qonunlar kabi nufuzli hujjalarda o'z ifodasini topgan qadriyatlarni tushuntirish va qo'llab-quvvatlashdir" [19].

Ya'ni, so'nggi ikki yil ichida ADR huquqiy tilning umumiy bir qismiga aylandi [20]. ADRning o'sib borayotgan mashhurligini an'anaviy sudsarning ish hajmining tobora ortib borayotgani, ADRning potentsial afzalliklari bilan izohlash mumkin [21]. Darhaqiqat, ADR harakatining asosiy ambiatsiyalaridan biriga qaramay, sudsarning ish yuklari kamayib ketganga o'xshaydi [22]. Bu jamiyatning yanada murakkab va tartibga solinganligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin bo'lsa-da, shuningdek, ommaviy urbanizatsiya zamonaviy sivilizatsiyani nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish qobiliyatini kamaytirdimi, degan savol tug'iladi, bu ADR harakatining kuchayishi uchun juda paradoksal bo'lar edi. ADR maxraji ostida joylashgan mexanizmlar diapazoni "muqobil" atamasining talqiniga ko'ra farqlanadi [23], ayniqsa, ADR mexanizmlari huquqlarga asoslangan (boshqacha aytganda sudlov) *yoki manfaatlarga asoslangan yondashuvni qo'llashi mumkin* [24].

Bizning maqsadimiz arbitrajning asosiy funktsiyalari/elementlarini aniqlash va "to'liq sun'iy intellektga asoslangan arbitraj" yaratish mumkin yoki yo'qligini baholashdir. Bu bilan biz texnik imkoniyatlarni nazarda tutmaymiz. Biz bu masalani oldingi bo'limda ko'rib chiqdik. Muayyan yurisdiktsiyada sun'iy intellekt yordamidagi arbitraj yoki avtonom tizim tomonidan to'liq olib boriladigan arbitrajga ruxsat beriladimi degan ma'noda biz birinchi navbatda huquqiy maqsadga muvofiqligi bilan bog'liq emasmiz. Aksincha, biz to'liq avtonom arbitraj arbitrajni tashkil etuvchi deb o'yagan narsani funktsional jihatdan ta'minlay oladimi yoki yo'qligini baholashga harakat qilamiz.

Y.f.n., dotsent Z.Ubaydullaev fikriga ko'ra, chet el elementi bilan murakkablashgan fuqarolik ishlarini umumiy sudsarda, arbitrajda, xolislik sudida ko'rib chiqish paytda aksariyat hollarda umumiy va maxsus masalalar vujudga keladi [25]. Arbitrajlar qonun va yuridik amaliyotning mavjudotlaridir. Abstrakt yoki huquqiy vakuumda mavjud bo'lgan arbitrajning mohiyatiga o'xhash narsa yo'q. Aksincha, arbitraj sudining asosiy elementlari qonunlar, konvensiyalar va ushbu sohada ishlaydigan olimlar va amaliyotchilar jamoasi tomonidan baham ko'rilgan yuridik amaliyotdan olinishi mumkin. Bu umumiy tushuncha ma'lum darajada yurisdiktsiyaga xosdir [26]. Biroq, hech bo'limganda arbitrajning eng muhim sub'ekti, ya'ni tijorat arbitraji juda xalqaro mavzudir. Uning ikkita asosiy huquqiy manbai, Nyu York Konvensiyasi va "Xalqaro tijorat arbitraji to'g'risidagi UNCITRAL namunaviy qonuni" [27] xalqaro konvensiyalar/matnlar bo'lib, butun dunyo bo'ylab katta muvaffaqiyatlarga erishgan. Shu bilan birga, xalqaro tijorat arbitraji sohasida sub'ektning avtonomligi va milliy huquq tizimlaridan qanchalik farq qilishi haqida muhim ilmiy va amaliy munozaralar mavjud [28].

Olimlar va amaliyotchilar bunday avtonomiya darajasi haqida bir xil fikrda emaslar [29]. Aytish joizki, so'nggi 50 yil ichida UNCITRAL va Xalqaro advokatlar assotsiatsiyasi (IBA) [30] kabi xalqaro institutlar tomonidan rag'batlantrilgandan so'ng xalqaro tijorat arbitrajining transmilliy amaliyoti paydo bo'lganini inkor etib bo'lmaydi [31]. Ushbu transmilliy amaliyot umumiy tushunishni, "... harakat konsensusini: xuddi shu narsani qilish, xuddi shunday munosabatda bo'lish ..." – Lyudvig Vitgenshteyndan arbitrajga iqtibos keltirish uchun qo'llanilgan" [32].

### TADQIQOT NATIJALARI VA UNING TAHLILI

Yevropa Ittifoqi va UNCITRALning ODR sohasidagi tartibga solish tashabbuslarini sinchiklab ko'rib chiqishdan oldin, ODR sxemalarini ishlab chiqishda ishtirok etayotgan asosiy manfaatdor tomonlarni va ularning tegishli manfaatlarini aniqlash lozim, chunki ular ushbu tartibga solish tashabbuslarining mazmuniga tubdan ta'sir ko'rsatish kuchiga egadirlar. KAUFMANN-KOHLER VA SCHULTZ (i) hukumatlar, (ii) biznes tashkilotlari, (iii)

iste'molchilar tashkilotlari va (iv) (an'anaviy) ADR xizmatlarini yetkazib beruvchilarni asosiy manfaatdor tomonlar sifatida sanab o'tdilar. Ular ta'kidladilarki, bu manfaat guruhlari ODRni ishlab chiqishda umumiy manfaatlarga ega bo'lsalar-da, ulardan foydalanish va ilgari surish bo'yicha ularning qarashlari har doim ham bir xil emas [33].

Albatta, barcha hukumatlar ODRni qo'llab-quvvatlaydi, chunki u sudlar ta'minlay olmaydigan odil sudlovga kirish shaklini taklif qila oladilar [34]. Biroq, hukumatlar, shuningdek, byudjet cheklaridan kelib chiqqan holda sud tizimi va yuridik yordam xarajatlarini kamaytirish zarurati haqida ham fikr yuritadilar [35]. Bundan tashqari, hukumatlar elektron tijorat industriyasini yanada rivojlantirishni qo'llab-quvvatlashga intilmoqdalar [36], uning o'sishi yangi ish o'rnlari yaratish imkoniyatlarini hamda soliq tushumlarining muhim manbasini yaratishi imkonini beradi [37].

Xususan, Yevropa Ittifoqida ODRni institutsional rag'batlantirish Yevropa Ittifoqining yagona bozor strategiyasi bilan chambarchas bog'liqligi bilan tushuntirib kelmoqda. ADR direktivasi va ODR nizomi bo'yicha takliflar bilan birga ta'sirni baholashda Komissiya ichki bozorda iste'molchilar va biznesning ishonchini mustahkamlash vositasi sifatida ichki va transchegaraviy nizolarni hal qilishning muqobil vositalarining mavjudligi va samaradorligini oshirishni xohlashini aniq ta'kidladi [38]. Komissyaning asosiy taxmini shundan iboratki, iste'molchilarning onlayn transchegaraviy tranzaksiyalarni amalga oshirishni istamasligi o'z yurisdiksiyasidagi iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qonunchiligi bo'yicha ularning huquqlarini ta'minlay oladigan samarali qoplash mexanizmlarining yo'qligi bilan bog'liq [39]. Binobarin, Yevropa Ittifoqida ODRni institutsional rag'batlantirishning mantiqiy asosi nafaqat shaxsiy huquqbazarliklarni bartaraf etish, balki iste'molchilar qonunchiligiga yanada samaraliroq rioya qilish va qo'llashni ta'minlashdir [40].

Biznes tashkilotlari, o'z navbatida, ODRga qiziqish bildirmoqdalar, buning asosiy sababi shundaki bunday mexanizmlar nizolarni hal qilishning xususiy, tez va arzon vositalarini taklif qilish potentsialiga, shuningdek, o'z a'zolariga iste'molchilar ishonchini qozonishda yordam berish potentsialiga ega [41]. eBay kabi onlayn bozorlar ODR mexanizmlarining eng qizg'in tarafdorlari va aslida ishlab chiquvchilari bo'lganligi bejiz emas. O'z tovarlari va xizmatlarini onlayn taklif qilishga qaror qilgan taniqli chakana sotuvchilardan farqli o'laroq, ushbu turdag'i platformalarda yangi tashkil etilgan "savdogarlar"ning ko'pligi [42] onlayn mijozlarni jalb qilish uchun o'z brendining o'rnatilgan obro'siga tayanishi mumkin emas [43].

Iste'molchilar tashkilotlari, aksincha, odatda ODRni iste'molchilar huquqlarini ta'minlash tizimi sifatida ko'rishadi [44]. Ushbu ijobiy idrok, odatda, ushbu tashkilotlarning iste'molchilar arbitrajiga nisbatan mavjud bo'lgan shubhadan keskin farq qiladi. Garchi iste'molchilar va korxonalar tez va arzon narxni qoplashga imkon beruvchi mexanizmlarni ishlab chiqishda umumiy manfaatlarga ega bo'lishsa-da, iste'molchilar tashkilotlari natijalarning majburiyligi, amaldagi jarayon standartlari, huquqbazarliklarni tartibga soluvchi qonunlar, nizoning mohiyati va xarajatlarni taqsimlash kabi fundamental masalalarda himoya qilish uchun qarama-qarshi manfaatlarga ega deb hisoblaydilar [45].

Nihoyat, nizolarni hal qilish institutlari ham ODRni ishlab chiqishda ishtirok etuvchi asosiy manfaatdor tomon hisoblanadi. Ular ODRni mediatsiya va arbitrajning an'anaviy sohalaridagi faoliyatiga qo'shimcha ravishda taqdim etiladigan yangi xizmat sifatida qabul qilishmoqda. Masalan, ba'zi arbitraj institutlari ODRni nizolarni hal qilish

bozoridagi o‘z pozitsiyalarini kengaytirish imkoniyati sifatida ko‘rib chiqmoqdalar [46]. Masalan, ICC ODR hali ham mavjud bo‘lmagan o‘zining dastlabki kunlarida B2C va C2C ODR sxemalarini o‘rnatish bo‘yicha eng yaxshi amaliyotlar to‘plamini e’lon qilishda juda tezkorlik bilan harakat qildi [47]. ODRni erta qabul qilgan arbitraj sohasida yaxshi tashkil etilgan tashkilotning yana bir yorqin misoli Amerika Arbitraj Assotsiatsiyasidir (“AAA”). 2006-yilda u Cybersettle bilan strategik alyansga kirdi va uning tijorat sohasiga “ko‘r-ko‘rona savdo” xizmatlarini kiritdi [48].

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:**

1. Nayel Blackaby, Konstantin partasides, Alan Redfern & Martin Hunter, Redfern va Hunter xalqaro arbitraj 2 (6-nashr. 2015-yil).
2. Gary Born, Xalqaro tijorat arbitraji 64 (2-nashr. 2014);
3. Maksi Sherer, Sun’iy intellekt va huquqiy qaror qabul qilish: jamoatchilikka ochiqmi?, 36(5) XALQARO ARBITRAJ 539 (2019);
4. Xalqaro xususiy huquq. Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. // H.R. Rahmonqulov va boshq. / H.B. Boboyev, M.X. Rustamboyev, O. Oqyulov, A.R. Raxmanovlarning umumiyligi ostida. – T.: TDYI nashriyoti, 2008, 38-bet;
5. Horst Eidenmüller, Competition between State Courts and Private Tribunals, 21 Cardozo journal of conflict resolution (kelgusi 2020-yil) (so‘rov natijalarini muhokama qilishda, respondentlarning 45 foizi hakamlarning betarafligi, o‘z ekspertizasini tanlashi erkin deb hisoblagan. Taraflar tomonidan hakamlik sudyalari juda muhim omil bo‘lgan; aksincha, respondentlarning 20% dan kamrog‘i hakamlik muhokamasi sudga qaraganda tezroq bo‘lishi juda muhim omil deb o‘ylagan va faqat taxminan 5% hakamlik muhokamasi kamroq xarajat ekanligini juda muhim deb hisoblagan);
6. Xalqaro xususiy huquq. Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. // H.R. Rahmonqulov va boshq. / H.B. Boboyev, M.X. Rustamboyev, O. Oqyulov, A.R. Raxmanovlarning umumiyligi ostida. – T.: TDYI nashriyoti, 2008, 478-bet;
7. Horst Eidenmüller, Robot-mashina ishlashi va inson qobiliyatsizligi: avtonom mashinalarni qanday tartibga solishimiz kerak? 15 Biznes va texnologiya qonuni jurnali 109, 114 (2019);
8. Bahramova, Mohinur. “ODR (nizolarni onlayn hal qilish) nizolarni zamonaviy hal qilish tizimi: zaruriyati va ahamiyati”. Zamonaviy ilm-fanning Yevropa ko‘p tarmoqli jurnali 4 (2022): B.443;
9. G. Kaufmann-Kohler va T. Schultz, ODR, yuqoridagi eslatma 2, 6;
10. F. Sander, “Nizolarni qayta ishlash navlari”, FRD 1976, afl. 70, 111–123;
11. G. Kaufmann-Kohler va T. Schultz, ODR, yuqoridagi eslatma 2, 6 (6-izoh ostida, L. NADERga ishora qiladi, Qonunga kirish huquqi yo‘q: Amerika huquq tizimiga alternativalar, Nyu-York, Akademik Press, 1980, 540 p. .);
12. F.F.A. Hayek, Qonun, qonunchilik va erkinlik:adolat va siyosiy iqtisodning liberal tamoyillarining yangi bayonoti, London, Routledge, 1993, 35-52;
13. Yunon tilidagi “τέλος” so‘zidan olingan (“tugash”, “maqsad”). Kontseptsiya muayyan maqsadlarni belgilaydigan qoidalar bilan tavsiflangan ijtimoiy qurilgan tartibni anglatadi. U nomokratik yoki “o‘z-o‘zidan” tartibga qarshi bo‘lib, u o‘z navbatida, faqat odamlar uchun ijtimoiy jihatdan nomaqbol bo‘lgan (xususiy) maqsadlarga erishish uchun oldindan belgilanmagan vositalar turlarini belgilaydigan qoidalar bilan tavsiflanadi;
14. O. FISS. “Harbiy qarorga qarshi”, Yale L.J. 1983-1984, afl. 93, 1075;

15. Yuqoridagi hujjatda, 1076–1078;
16. Yuqoridagi hujjatda, 1078–1082;
17. Yuqoridagi hujjatda, 1085;
18. D. Neuberger, “So’zboshi”, J. Betancourt va J. Crook (tahrirlar), ADR, Arbitraj va vositachilik: maqolalar to’plami: umumiy nuqtai nazar, London, CIArb, 2014, XI.
19. P. Cortés, ODR, yuqoridagi eslatma 2, 53; E. Katsh va J. Rifkin, ODR, yuqoridagi eslatma 2, 29ga ham qarang.
20. Haqiqiy manzara boshqacharoq bo’lishi mumkin bo’lsa-da: hech bo’lmaganda Angliya va Uels uchun fuqarolik ishlariga oid rasmiy statistik ma’lumotlar (oilaviy ishlar bundan mustasno) shuni ko’rsatadiki, 2000 va 2015-yillar oralig’ida sudlarning umumiyligi soni 71,233 tadan doimiy ravishda kamaydi. 48.192 gacha. Xuddi shunday, emissiya va sinov o’rtasidagi o’rtacha vaqt 74 haftadan 54,3 haftagacha qisqardi. Kichik da’volar trekka ajratilgan ishlar ham 55.836 dan 34.658 gacha kamaydi. Emissiya va sinov o’rtasidagi o’rtacha vaqt bo’yicha raqamlar aniq tendentsiyani ko’rsatmadи, chunki ular doimiy ravishda 26 oydan 32 oygacha o’zgarib turardi. Qarang: “Fuqarolik adliyasi va sud nazorati jadvallari: 2016 yil sentyabr”, <http://tinyurl.com/civil-justice-statistics-2016>.
21. M. Piers, “Yevropaning muqobil nizolarni hal qilishdagi roli, yaxshi boshlanish uchunmi?”, J. Disp. Resol. 2014, 272;
22. Quyidagilar bilan solishtiring: C. Liyanage, “Onlayn arbitraj oflaysin arbitraj va onlayn iste’molchi arbitrajini qabul qilish bilan solishtirganda: umumiy nuqtai nazar”, Shri-Lanka JIL 2010, afl. 22(1), 176 Alyaska sud kengashiga ishora qilib, “Mediatsiya; Nizolarni muqobil hal qilish (ADR); va Alyaska sud tizimi, 1999, 2, quyidagi manzilda mavjud: <http://tinyurl.com/Alaska-Judicial-Council>;
23. Yuqoridagi hujjatda, 1085;
24. D. Neuberger, “So’zboshi”, J. Betancourt va J. Crook (tahrirlar), ADR, Arbitraj va vositachilik: maqolalar to’plami: umumiy nuqtai nazar, London, CIArb, 2014, XI.
25. P. Cortés, ODR, yuqoridagi eslatma 2, 53; E. Katsh va J. Rifkin, ODR, yuqoridagi eslatma 2, 29ga ham qarang.
26. Haqiqiy manzara boshqacharoq bo’lishi mumkin bo’lsa-da: hech bo’lmaganda Angliya va Uels uchun fuqarolik ishlariga oid rasmiy statistik ma’lumotlar (oilaviy ishlar bundan mustasno) shuni ko’rsatadiki, 2000 va 2015-yillar oralig’ida sudlarning umumiyligi soni 71,233 tadan doimiy ravishda kamaydi. 48.192 gacha. Xuddi shunday, emissiya va sinov o’rtasidagi o’rtacha vaqt 74 haftadan 54,3 haftagacha qisqardi. Kichik da’volar trekka ajratilgan ishlar ham 55.836 dan 34.658 gacha kamaydi. Emissiya va sinov o’rtasidagi o’rtacha vaqt bo’yicha raqamlar aniq tendentsiyani ko’rsatmadи, chunki ular doimiy ravishda 26 oydan 32 oygacha o’zgarib turardi. Qarang: “Fuqarolik adliyasi va sud nazorati jadvallari: 2016 yil sentyabr”, <http://tinyurl.com/civil-justice-statistics-2016>;
27. M. Piers, “Yevropaning muqobil nizolarni hal qilishdagi roli, yaxshi boshlanish uchunmi?”, J. Disp. Resol. 2014, 272;
28. Quyidagilar bilan solishtiring: C. Liyanage, “Onlayn arbitraj oflaysin arbitraj va onlayn iste’molchi arbitrajini qabul qilish bilan solishtirganda: umumiy nuqtai nazar”, Shri-Lanka JIL 2010, afl. 22(1), 176 Alyaska sud kengashiga ishora qilib, “Mediatsiya; Nizolarni muqobil hal qilish (ADR); va Alyaska sud tizimi, 1999, 2, quyidagi manzilda mavjud: <http://tinyurl.com/Alaska-Judicial-Council>.
29. Xalqaro xususiy huquq. Oliy o’quv yurtlari uchun darslik. // H.R. Rahmonqulov va boshq. / H.B. Boboyev, M.X. Rustamboyev, O. Oqyulov, A.R. Raxmanovlarning umumiyligi tahriri ostida. – T.: TDYI nashriyoti, 2008, 437-bet.

30. Bahramovna, Bahramova Mohinur. "Onlayn arbitrajda nizolarni hal etish tartibi". International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences (2022): 104-109. <http://www.ipsss.iscience.uz/index.php/ijpsss/article/view/238>.
31. "Xalqaro tijorat arbitraji bo'yicha UNCITRAL namunaviy qonuni" (1985), [https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/modellaw/commercial\\_arbitration](https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/modellaw/commercial_arbitration).
32. Yvez Dezaley va Bryant G. Gart, Dealing in virtue: Xalqaro tijorat arbitraji va transfull huquqiy tartibi qurilishi Chs. 1 va 2 (1996);
33. Jan Paulsson, Arbitraj uch o'lchovli, 60 XALQARO & Qiyosiy huquq 291 chorak (2011);
34. XBA "Hakamlik qo'mitasi" ishi uchun [https://www.ibanet.org/LPD/Dispute\\_Resolution\\_Section/Arbitration/Default.aspx](https://www.ibanet.org/LPD/Dispute_Resolution_Section/Arbitration/Default.aspx).
35. Klaus Piter Berger, Xalqaro iqtisodiy arbitraj (1993).
36. Lüdvig Vittgenshteyn, Psixologiya falsafa haqida SO'ngi yozilganlar: Ichki va Tashqi, Jil. 2, 72 (G.H. von Rayt va H. Nyman nashrlari, 1992).
37. G. Kaufmann-Kohler va T. Schultz, ODR, yuqoridagi eslatma 2, 83.
38. Shu yerda; shuningdek, EI Komissiyasining ADR bo'yicha yashil qog'ozni ADRni adolatga erishishni yaxshilashga qaratilgan siyosatning ajralmas qismi sifatida belgilaganligini ta'kidlang; qarang: COM(2002) 196 yakuniy, Fuqarolik va tijorat huquqidagi nizolarni muqobil hal qilish bo'yicha yashil qog'oz, 8, 9-band; mavjud: <http://tinyurl.com/Green-Paper>;
39. G. Wagner, "ADR orqali xususiy huquqni muhofaza qilish: Wonder Drug or Snake Oil?", Common Market Law Review 2014, afl. 51, 181, 42 eslatma ostida, jumladan: R. Posner, Federal sudlar: Challenge and Reform, 1-nashr, Garvard, Garvard University Press, 1985, 365 p.; A.A.S. Zuckerman va R. Cranston (tahrirlar), Fuqarolik protsessual islohoti: "Adolatga kirish" mavzusidagi insholar, Oksford, Clarendon Press, 1995, 457 p. va A.A.S. Zuckerman, Inqirozdagi fuqarolik adolati: fuqarolik protsessining qiyosiy istiqbollari, Oksford, Oksford universiteti nashriyoti, 1999, 485 p. (AQSh va Evropadagi siyosiy munozaralar umuman ma'muriy xarajatlarni tejash va ayniqsa, haddan tashqari yuklangan sud tizimlariga bosimni yumshatish maqsadiga qaratilganligini ko'rsatadi).
40. Shu munosabat bilan, UNCITRAL dastlab o'zining III Ishchi guruhiiga transchegaraviy elektron tijorat tranzaktsiyalari bilan bog'liq nizolarni onlayn hal qilish sohasida ishlarni bajarish uchun keng vakolat bergenligini yodda tutish foydali bo'lishi mumkin; qarang: UNCITRAL, Kotibiyatning eslatmasi, A/CN.9/WG.III/WP.105, 3, 2-band;
41. Misol uchun, yaqinda Belgiya soliq organlari ushbu platformalardagi faoliyatidan olgan daromadlarini daromad solig'i solig'i bo'yicha deklaratsiya qila olmagan Airbnb va boshqa onlayn platformalar foydalanuvchilarini kuzatish uchun muntazam ravishda ma'lumotlarni yig'ish texnologiyasidan foydalanishlarini e'lon qildi; qarang: DeRedactie.be, "Soliqchi Airbnb daromadlarini cheklaydi", 21.02.2017, <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws.english/News/1.2897838>;
42. YEVROPA ittifoqi KOMISSIYASI, "ADR direktivasi va ODR reglamenti bo'yicha takliflar bilan birga ta'sirni baholash", 2011, SEC (2011) 1408 yakuniy, 7, quyidagi manzilda mavjud: <http://tinyurl.com/IA-ADR-direktivasi>;
43. G. Kaufmann-Kohler va T. Schultz, ODR, yuqoridagi eslatma 2, 83 va 96-99;
44. Cooper, Rule va Del Duca ta'kidlashicha, bunday bozorlar oddiy shaxslarga ilgari hech qanday do'kon vitrinasiga ega bo'limgan holda transchegaraviy savdo bilan shug'ullanish imkoniyatini beradi; qarang: S. Cooper, C. Rule va L. Del Duca, "Lex mercatoria'dan nizolarni onlayn hal qilishgacha: transchegaraviy huquqbazarliklar tizimini qurishda tarixdan saboqlar", Yagona Tijorat kodeksi qonuni jurnali 2011, afl. 43, 13.

45. Brendlardan iste'molchilar ishonchini qozonish mexanizmi sifatida foydalanish haqida, masalan, J. Kay, Korporativ muvaffaqiyat asoslari. Qanday qilib biznes strategiyalari qiymat qo'shami, Oksford, Oksford universiteti nashriyoti, 1993, 251–266.
46. G. Kaufmann-Kohler va T. Schultz, ODR, yuqoridagi eslatma 2, 83 va 99–104.
47. Bahramova, Mohinur Bahramovna. "Nizolarni onlayn hal qilish (ODR) va uning xalqaro yurisdiksiyasi". Интернаука 35-2 (2021): 43–44.
48. P. Cortés, ODR, yuqoridagi eslatma 2, 65.